

ПОЛІТИЧНА КОРУПЦІЯ: СУТНІСТЬ, ЧИННИКИ, ЗАСОБИ ПРОТИДІЇ

Микола МЕЛЬНИК,
експерт з правових питань

Корупція як соціальне явище має виразне політичне забарвлення: з одного боку, вона є продуктом діяльності влади, з іншого – безпосередньо впливає на формування та функціонування владних інститутів, значною мірою визначає саму сутність публічної влади.

Оскільки публічна влада сама по собі є насамперед політичним інститутом, то й корупція як форма зловживання цією владою є насамперед політичним феноменом. За такого підходу можна стверджувати, що будь-які корупційні діяння, вчинені представниками державної влади чи місцевого самоврядування, мають політичний зміст і можуть вважатися політичною корупцією.

Водночас, є сенс у виокремленні з усього масиву корупційних діянь певної їх категорії за ознакою “особливої політичної сутності”, а отже – у виокремленні такого особливого виду корупції, як політична. Цей сенс обумовлюється трьома основними моментами: статусом суб’єкта корупційного правопорушення, спрямованістю і вмотивованістю його протиправної діяльності та характером її наслідків. Виокремлення політичної корупції є необхідним також для більш предметного розуміння соціальної сутності корупції як явища та підвищення ефективності протидії їй.

Суб’єкти політичної корупції

За статусом до суб’єктів політичної корупції можуть бути віднесені ті особи, які безпосередньо причетні до вироблення та організації здійснення державної політики в різних сферах і на різних рівнях.

На загальнодержавному рівні – це, насамперед, державні та політичні діячі, якими, зокрема, є Глава держави, керівники та члени найвищих органів державної влади, керівники центральних органів виконавчої влади, народні депутати України, керівники політичних партій. До цієї категорії суб’єктів слід також віднести керівників і членів державних органів, які не належать до жодної з гілок державної влади та, маючи конституційний статус, діють як незалежні органи (Центральна виборча комісія (ЦВК), Вища рада юстиції (ВРЮ), Рахункова палата тощо). Виходячи з правового статусу та реального впливу на здійснення повноважень державними та політичними діячами, до суб’єктів політичної корупції можна також віднести державних службовців першої і певною мірою – другої категорій (зокрема, заступників міністрів і керівників інших центральних органів виконавчої влади, радників і помічників найвищих посадових осіб).

На регіональному рівні (область, місто) до таких суб’єктів можуть бути віднесені керівники місцевих органів державної влади та органів місцевого

самоврядування, а також депутати обласних і міських рад, тобто ті, на кого на регіональному рівні покладається організація забезпечення реалізації державної політики на місцях. Віднесення цих осіб до суб’єктів політичної корупції є певною мірою умовним, оскільки вони не є власне політиками. Однак при цьому вони в області чи місті репрезентують державну владу, є головними провідниками державної політики в регіонах країни.

Отже, такий (політичний) статус зазначених осіб априорі надає скоєним ними корупційним діянням політичного характеру, навіть якщо вони вчиняються винятково з особистих (не політичних) мотивів. У цьому випадку визначальним є офіційний статус суб’єкта правопорушення, що передбачає наявність у нього політичних та/або великих владно-розпорядчих (державних) ресурсів. Можливість неправомірного використання політичних і державних владних повноважень дозволяє вважати політичну корупцію особливим видом зловживання владою. У результаті політичної корупції відбувається обмін (у неправомірний спосіб) політичних і державних ресурсів на ресурси іншого роду: політичну підтримку, матеріальні блага, інші особисті та політичні вигоди.

За суб’єктами можна визначити сферу поширення політичної корупції – це сфера політики та вищий рівень державного та регіонального управління.

Цілі політичної корупції

Другим моментом, за яким виокремлюється політична корупція, є політична спрямованість корупційних правопорушень. Політичну корупцію становлять діяння, які вочевидь є політично вмотивованими. **У широкому розумінні політичну корупцію можна визначити як зловживання владою в політичних цілях** (щонайменше, такі цілі повинні мати пріоритет над іншими). Такими головними *цілями* є: (1) отримання влади; (2) її утримання, зміцнення або збільшення (розширення повноважень).

Крім того, метою (побічною або основною) політичної корупції може бути збагачення чи інша матеріальна вигода. Світовий і вітчизняний досвід доводить, що саме ця мета в більшості випадків все ж є ключовою метою політичних корупціонерів, для яких політична і державна влада є лише засобом задоволення особистих інтересів. Тобто, **кінцевим результатом діяльності політичних корупціонерів є конвертація політичного і владного ресурсу, яким вони володіють, у матеріальні цінності та іншу особисту вигоду. Отже, по суті, від інших корупціонерів вони відрізняються лише одним – обсягом і масштабною владних можливостей для самозбагачення та отримання інших вигод.**

Отримання (та утримання) влади, збільшення владних повноважень та незаконне збагачення політичні корупціонери можуть забезпечувати найрізноманітнішими протиправними діями корупційного характеру.

Отримання влади (політичного впливу) в корупційний спосіб відбувається переважно у процесі формування органів державної влади та інших політичних структур держави. Це також можливо шляхом перерозподілу владних повноважень під час прийняття нових законів та інших нормативно-правових актів (наприклад, наділення певної посадової особи чи органу повноваженнями, яких вони не можуть мати за Конституцією чи правовим статусом). Фактично йдеться про незаконне заволодіння державною владою, її захоплення через призначення на політичні та державні посади “своїх” людей, вибудовування системи влади не на демократичних і правових принципах, а на засадах особистої відданості та політичної належності. У результаті, створюється ситуація, за якої політичні та державні інститути, формально зберігаючи свій суспільний статус, фактично експлуатуються в інтересах окремих осіб і певних політичних сил (Парламент приймає закони, вигідні лише певній політичній силі; Уряд ухвалює рішення на користь певної підприємницької структури; міська рада надає землю чи передає у власність або оренду майно “потрібній” особі чи структурі).

Якщо певні суб’єкти влади в корупційний спосіб привласнюють не делеговані їм владні повноваження, беруть на себе ту частину влади, яка їм природно належати не може, концентрують у себе державну владу, порушуючи правовий принцип поділу влади, то вони фактично здійснюють **зурпацію влади**.

У виконавчій гілці влади це відбувається насамперед шляхом плати за посаду (купівля-продаж посад), призначення на посади незалежно від ділових якостей кандидата, а винятково (переважно) з політичних та особистих міркувань. Такий спосіб формування виконавчої влади в Україні полегшується, зокрема, відсутністю політичної відповідальності за кадрову роботу та конкурсу при призначенні на найвищі посади у виконавчій владі на державному та регіональному рівнях, а також вкрай неефективним громадським контролем над діяльністю виконавчої влади.

Досить широким є набір корупційних засобів, які можуть застосовуватися під час **формування судової гілки влади**. Це, зокрема, застосування підкупу під час добору кандидатів на посади суддів, їх проходження через кваліфікаційні комісії та ВРЮ, у процесі обрання на посаду судді безстроково. Заполітизованість цього процесу (зокрема, політична ангажованість ВРЮ, пріоритет політичної складової в діяльності профільного парламентського комітету та Парламенту загалом) створюють передумови для посилення впливу політичної корупції на формування суддівського корпусу. Свідченням цього можуть бути випадки, коли суддів не обирали на посади безстроково або ж звільняли з посад з відверто політичних мотивів (зрозуміло, вуюючи це формально-юридичними підставами), як це, зокрема, відбувалося під час політичної кризи 2007р.

За впливу корупції на **формування представницьких органів влади** відбувається порушення фундаментальних принципів організації і проведення виборів:

- нелегальне фінансування політичних партій та виборчих кампаній;
- підкуп виборців, кандидатів, членів виборчих комісій, представників влади;
- “купівля-продаж” депутатських мандатів шляхом оплачування “прохідних” місць у виборчих списках партій (блоків);
- службові зловживання під час агітації; фальсифікація результатів виборів;
- створення перешкод (і навіть – унеможливлення) реалізації права обирати та бути обраним.

Внаслідок підкупу та застосування адмінресурсу (і перше, і друге є за своєю суттю проявом корупції) вихолощується зміст виборів і забезпечується результат, потрібний діючій владі. Фактично, представницькі органи перестають формуватися народом, а відбувається продукування влади самою владою. За такого способу, результат виборів визначає сама влада – на останньому етапі його фіксують сформовані нею виборчі комісії, а під час виборчого процесу він забезпечується всіма державними та суспільними інституціями, включаючи силові структури, на які влада має вплив.

Виборчий процес фактично відбувається за тими правилами, за якими живе суспільство. І якщо українське суспільство тривалий час жило за правилами, далекими від правових, якщо в ньому культивувалося право сили, подвійні стандарти поведінки, тінювий бізнес, чиновницьке свавілля тощо, то такі правила та підходи застосовувалися й у виборчому процесі, зокрема, 1999р., 2002р. та особливо 2004р. Більше того, політична корупція спрацьовує на виборах не спонтанно, не раптом – фальсифікації результатів виборів передують посилення діяльності влади з приборкування суспільства, звуження демократичних засад його функціонування, політичного переслідування опозиції, монополізації і тінізації економіки, посилення залежності ЗМІ та судової влади.

Так було в Україні впродовж багатьох років, а особливо виразно це виявилось перед та у процесі президентських виборів 2004р. Ці вибори відрізнялися від попередніх (зокрема, 1999р. та 2002р.) не за своєю суттю, а за масштабами та характером фальсифікацій, засобами їх здійснення. Вперше фальсифікація виборів мала системний, тотальний та агресивний характер. На цих виборах фальсифікація (в широкому розумінні слова) перестала бути справою локальною і стихійною, а набула організованого характеру в масштабах держави, із залученням її основних інституцій. На потрібний результат виборів працювала вся державна машина.

Нинішні масштаби політичної корупції, великі проблеми з розвитком громадянського суспільства

та побудовою правової держави свідчать про те, що небезпека фальсифікації результатів виборів залишається й сьогодні.

Загалом, завершуючи розгляд цілей політичної корупції, можна зробити висновок про те, що найважливішими завданнями, яким корумпована влада підпорядковує всю свою основну діяльність, а з ними – й організацію суспільного життя, є самозбагачення і самозбереження.

Поняття політичної корупції

На підставі з'ясування сутності політичної корупції, яку становлять владні зловживання у процесі отримання та здійснення публічної влади, а також суб'єктів, цілей і сфер її поширення можна дати загальне визначення поняття політичної корупції.

Політична корупція – це посадові зловживання суб'єктів, наділених політичною владою (політичних і державних діячів, публічних службовців вищого рівня), спрямовані на досягнення політичних цілей (утримання та зміцнення влади, розширення владних повноважень) та/або з метою збагачення.

Слід зазначити, що визначення політичної корупції має сенс лише з точки зору розуміння її як особливого соціально-політичного явища, з'ясування причин та умов, що сприяють її поширенню, а також вироблення загальносоціальних і спеціально кримінологічних заходів протидії та запобігання їй.

Водночас, **таке визначення не є важливим з правової точки зору**, а саме – для встановлення юридичних підстав відповідальності політичних корупціонерів. Адже підстави юридичної відповідальності за корупцію є однаковими для усіх суб'єктів – наявність в їх діях складу відповідного корупційного правопорушення (отримання хабара, перевищення влади, викрадення чужого майна з використанням службового становища, незаконне сприяння підприємницькій діяльності, протиправне втручання в діяльність інших посадових осіб чи органів, порушення присяги тощо), яке, залежно від характеру такого порушення, тягне за собою кримінальну, адміністративну, конституційно-правову, дисциплінарну чи цивільно-правову відповідальність.

Іншими словами – **для притягнення політичних корупціонерів до юридичної відповідальності не потрібні якісь особливі чи додаткові правові підстави**. В переважній більшості випадків для них не передбачається також особливого порядку притягнення до такої відповідальності – виняток складають лише особи, які мають певний імунітет від кримінальної чи адміністративної відповідальності (зокрема, Президент, народні депутати, міські голови)¹.

Те, що політичні корупціонери, як правило, уникають юридичної відповідальності, пояснюється одним – їх офіційним статусом, реальним політичним, владним і фінансовим впливом, які за умов відсутності правової держави та розвинутого демократичного суспільства нейтралізують діяльність правоохоронних органів, суду стосовно суб'єктів політичної корупції. Більше того, за таких умов політичні корупціонери можуть використовувати правоохоронні органи та суди у своїх протиправних цілях (у т.ч. в політичній боротьбі за владу) і розправлятися з тими правоохоронцями, які виявляють і розслідують їх корупційні діяння.

Можна сказати, що **політична корупція завершує корупційну владну піраміду**. На відміну від т.зв. "дрібної" корупції, притаманної найнижчому рівню

публічної служби, на якому вирішуються незначні суспільні питання, політична корупція є характерною для діяльності найвпливовіших політичних і державних суб'єктів, які формують державну політику на рівні законів та інших нормативно-правових актів і визначають напрями та засоби її реалізації.

Отже, можна зробити висновок про те, що **політична корупція є визначальним чинником корупційних процесів у державі загалом**. Оскільки вона притаманна суб'єктам, які формують фундаментальний для всієї державної діяльності чинник – політичну волю, то ступінь ураженості таких суб'єктів корупцією визначає сутність і зміст державної політики в усіх суспільних сферах, у т.ч. й у сфері протидії корупції. **Нинішній стан справ у країні, головні тенденції і перспективи політичного, економічного та суспільного розвитку, результати (а точніше – їх відсутність) протидії корупції дають підстави також для висновку про надзвичайно високий, критичний рівень корумпованості суб'єктів, які уособлюють політичну (державну) владу в Україні.**

Політичні наслідки корупції

Наслідки політичної корупції проявляються насамперед у політичній сфері та полягають у тому, що вона: змінює сутність політичної влади, знижує рівень її легітимності як усередині держави, так і на міжнародній арені; порушує принципи формування та функціонування владних інститутів, демократичні засади суспільства та держави; підриває політичну систему; породжує відчуження влади від народу, знижуючи залежність держави від її громадян; дестабілізує політичну ситуацію; підпорядковує державну владу приватним і корпоративним інтересам, у т.ч. інтересам корумпованих угруповань і кланів.

У функціонуванні держави і реалізації публічної влади корупція, висловлюючись образно, ставить все з ніг на голову: влада, носієм і єдиним джерелом якої є народ, використовується не в інтересах всього суспільства, не в інтересах народу, а в інтересах окремих осіб або певної групи осіб. Іншими словами, корупція передбачає експлуатацію публічної влади у приватних інтересах. Корумпована особа або інші особи, в інтересах яких вчинюється корупційне діяння, неправомірно (за допомогою підкупу, з порушенням встановленого порядку, за відсутності для того підстав тощо) винятково через неправомірне використання суб'єктом корупції наданої йому влади чи посадових повноважень, отримують певні блага, пільги, переваги або іншу вигоду.

За значного поширення політичної корупції, управління державою суттєво віддаляється від демократичних принципів і значно спрощується для корумпованих представників влади, яким притаманний спрощений погляд на владу, на її сутність і суспільне призначення, на власне посадове становище, яке розглядається як засіб задоволення особистих інтересів. У громадян і представників владних структур відбувається зміна світогляду на роль публічної влади в управлінні суспільством.

Внаслідок корупції відбувається зміщення (деформація) головної мети політики – замість забезпечення загальносуспільних інтересів політика спрямовується на забезпечення приватного та групового інтересів.

Системна політична корупція істотно послаблює державність (що сьогодні спостерігається в Україні). Вона підриває авторитет держави, породжує недовіру громадян до політичної влади. Влада сприймається громадянами не як виразник їх

¹ До речі, слід відзначити, що такий імунітет в Україні потрібен, оскільки, *по-перше*, забезпечує можливість здійснення Президентом, народними депутатами та міськими головами державної діяльності, убезпечуючи їх від політичної розправи, *по-друге*, в цивілізованій державі такий імунітет не може бути перешкодою для настання відповідальності за умови наявності для неї достатніх правових підстав.

інтересів і спосіб їх захисту, а як джерело небезпеки їх правам і свободам. Насправді так і є: сьогодні найбільшу небезпеку державності України, правовим і демократичним засадам її розвитку, конституційним правам і свободам громадян становить корумпована влада.

Поширеність політичної корупції

Політична корупція є “проблемою номер один” для розвитку країни. Вона вже давно (приблизно з середини 1990-х років) набула визначального впливу на всі ключові процеси – економічні, політичні, соціальні, правові. Всі головні проблеми, що існують сьогодні в Україні, мають переважно корупційне походження.

Уже мало в кого викликає сумнів той факт, що політика в Україні формується і здійснюється, виходячи насамперед з особистих інтересів головних суб’єктів політичної діяльності – глави держави, керівників вищих органів державної влади та політичних партій, депутатів, реальних “власників” політичних структур (партій, фракцій). Таким чином, уже у своїй основі вона містить корупційну складову, яка дедалі більше характеризує вітчизняну політику.

Неспроможність знайти політичний компроміс або політичне рішення нагальної суспільної проблеми, постійні політичні зради, перманентні “кидки” політичних партнерів, політичне переслідування опонентів з використанням каральних органів, “здача” національних інтересів у стратегічних сферах (зокрема, енергетичній), ухвалення відверто лобістських державних рішень, застосування в політичній діяльності такого способу досягнення мети, як підкуп – усе це свідчить, що в основі діяльності носіїв політичної влади лежать намагання отримати особисту вигоду (матеріальну чи політичну, яка потім також конвертується в матеріальну).

Політична корупція увійшла у вітчизняну політичну дійсність так широко і глибоко, що чільним представникам нинішнього політикуму, навіть за наявності бажання (якого не спостерігається), вкрай складно виплутатися з тенет політичної корупції, зробивши свою політичну діяльність чесною і законною.

По-перше, можна цілком обґрунтовано припустити, що потрапляння значної частини суб’єктів у політику відбувалось і відбувається за допомогою корупційних зв’язків і засобів. І, судячи з реального стану справ у державі, ця тенденція невпинно прогресує.

По-друге, в політичній сфері дедалі більшого поширення набувають корупційні за своєю суттю відносини і правила поведінки. Масштабність, характер і вплив корупційних процесів на суспільне життя є свідченням того, що:

- **корупція стала системним елементом державного управління**, а нинішня т.зв. політична еліта неспроможна ефективно вирішувати актуальні соціальні проблеми в інтересах суспільства;
- **політична конструкція держави значним чином вибудована і тримається на корупційних зв’язках і відносинах**; політики та державні діячі у своїй повсякденній діяльності широко послуговуються засобами, які прямо чи опосередковано можна визнати корупційними.

У такий спосіб значною мірою працює вся державна машина. Якщо ці засоби вилучити з політичної і державної діяльності, то ця машина дасть “збій” – вона потребуватиме негайної заміни на інші (винятково законні засоби).

Така заміна потребує або зміни нинішніх носіїв політичної влади, або зміни чинних правил політичної діяльності. Вона є об’єктивною необхідністю – розв’язання наявних суспільних проблем можливе

лише шляхом кардинальних змін, насамперед антикорупційного характеру. Те, що жодна з необхідних ключових змін (у політиці, економіці, соціальній, правовій сферах тощо) не відбувається, призвело до тривалої гострої політичної кризи, до різкого гальмування розвитку позитивних процесів у країні.

Не відбуваються зміни переважно з суб’єктивних причин. *По-перше*, ніхто з тих, хто сьогодні уособлює владу, добровільно позбавлятися її не хоче, як і не має бажання допускати до політичного “пулу” нову політичну генерацію. *По-друге*, почати нинішнім багатьом “можновладцям” жити за іншими правилами (тобто, за совістю і законом) – означатиме крах політичної кар’єри й набуття статусу політичного ізгоя.

Однак вони мають розуміти – відхід носіїв корупційних відносин з політики і встановлення законних правил поведінки в політиці та інших сферах суспільства є об’єктивно неминучим. Намагання відтягнути це в часі лише ускладнює як загальну політичну ситуацію, так і майбутнє країни. До того ж, це може призвести до ситуації, коли розв’язання цієї проблеми може набути не еволюційних, а революційних форм – як це, наприклад, було під час президентських виборів 2004р., коли політична корупція (зокрема, у формі організованої державними чинниками масової фальсифікації результатів виборів) стала однією з головних причин виникнення суспільної кризи та громадського руху за захист виборчих прав у формі Майдану.

Корупцією сьогодні в Україні вражені всі без винятку сфери вироблення та реалізації державної політики, всі гілки влади, всі державні органи. Однак найнебезпечнішим є те, що корупція дедалі більше політизується – стає характерною рисою діяльності головних центрів прийняття політичних і державних рішень, які є похідними та визначальними для функціонування публічної влади, розподілу та використання суспільних ресурсів (коштів, землі та іншої нерухомості, отримання державних замовлень на виконання робіт, залучення інвестицій тощо), реалізації принципу верховенства права, утвердження соціальної справедливості.

Чинники політичної корупції

Політична корупція в Україні має надзвичайно сприятливі передумови для свого поширення та посилення впливу на суспільне життя. Цьому сприяє комплекс чинників політичного, економічного, організаційно-управлінського, правового, ідеологічного, морально-психологічного характеру.

Якщо говорити лише про основні чинники політичної корупції, то на нинішньому етапі розвитку країни до них можна віднести, насамперед такі.

Політична нестабільність. Вона, зокрема, проявляється в нестабільності головних існуючих політичних інститутів, що тягне за собою неефективність їх функціонування, підміни правових засад діяльності політичною доцільністю. Одним з виразних проявів такої нестабільності та її “затяжного” характеру є перманентна “політична війна”, яка ведеться вже не тільки і навіть не стільки з політичними опонентами (формальними), скільки з політичними соратниками (так само формальними). Така війна апоріє передбачає неправомірне використання владних повноважень і системне зловживання владою в політичних та особистих цілях, що становить суть політичної корупції.

Відсутність політичних реформ та їх хибна ідеологія. *По-перше*, потрібні країні реформи системно не проводяться. *По-друге*, здійснювані епізодично та вибірково зміни в цій сфері не є суспільно вмотивованими та зорієнтованими – вони мають переважно суб’єктивну мотивацію і спрямовані на задоволення особистих чи вузько партійних (корпоративних) інтересів головних політичних гравців (отримання

державної влади, утримання її, збільшення владних повноважень, а також отримання різноманітної вигоди від перебування при владі – тобто, ці інтереси практично повністю збігаються з тими, що притаманні політичній корупції).

Саме це пояснює тривалу запеклу політичну боротьбу “без правил” і зумовлює важливу роль у цьому процесі корупційної складової, без якої перемога в несправедливій війні отримана бути не може (йдеться, зокрема, про незаконне фінансування політичних кампаній, застосування адмінресурсу під час їх проведення, використання правоохоронних органів для розправи над політичними опонентами, неправомірний вплив на суд, у т.ч. Конституційний).

У результаті, назрілі політичні проблеми або ж не розв’язуються зовсім, що призводить до уповільнення суспільного розвитку, або ж розв’язуються в неадекватний і неприпустимий з правової точки зору спосіб (зокрема, шляхом підкупу політичних діячів, суддів, ухвалення неправових рішень), що дає імпульс для подальшого поширення політичної корупції та ускладнює соціально-політичну ситуацію в країні.

Дисбаланс функцій і повноважень гілок влади та порушення принципу поділу державної влади. Існуючий дисбаланс повноважень різних гілок влади зумовлений незавершеністю формування політичної системи держави, постійними намаганнями її керівників наділити себе додатковими повноваженнями. Впродовж цілого десятиліття (1994–2004рр.) в Україні спостерігалася тенденція до необгрунтованого вивищення виконавчої гілки влади над двома іншими, зниження ролі законодавчої влади, несформованості сильної незалежної судової влади. Така тенденція значною мірою була закріплена й розвинута Конституцією України 1996р., яка істотно звузила повноваження Парламенту, зокрема, у сфері парламентського контролю. У процесі врегулювання політичної кризи 2004р. було зміщено акценти політичного впливу в напрямі Парламенту та Уряду, з чим, судячи з усього, ніяк не може змиритися нинішня Президентська держава. Це зумовило новий виток боротьби за владні повноваження аж до намагань “явочним порядком”, усупереч Основному Закону, привласнити собі повноваження, які не можуть належати відповідній посадовій особі чи органу за статусом чи які вже визнані рішенням Конституційного суду неконституційними. У цьому контексті досить нагадати певні положення Закону “Про Кабінет Міністрів України” або пропонування до другого читання проект Закону “Про судову систему та статус суддів”, положення якого суперечать щонайменше 30 нормам Конституції України.

Що стосується проблем становлення та розвитку судової влади, то цей процес характеризується істотними протиріччями, безсистемністю, незавершеністю, а на нинішньому етапі – ще й наполегливими намаганнями на законодавчому рівні взяти під контроль суди, отримати додаткові засоби впливу на ухвалення ними рішень, політизувати процес правосуддя.

Відхід від демократичних засад у діяльності головних політичних суб’єктів. Сьогодні в українській дійсності спостерігаються явища, які вказують на те, що демократичний спосіб формування органів влади та їх функціонування підміняється авторитарними та/або корупційними методами (під час проведення виборів, призначення (обрання) на посади, прийняття ключових рішень). Спостерігаються прояви організованої інформаційної блокади суспільно важливих подій, які мали критичну стосовно діючої влади спрямованість. Поки що це не має системного характеру, але за умови загострення політичної боротьби рецидиви інформаційної політики зразка 2003–2004рр. очевидно можуть повторитися.

Крім усього іншого, контроль над ЗМІ та маніпулювання масовою інформацією спроможні зводити нанівець антикорупційні зусилля в політичній сфері.

Не торкаючись інших чинників політичної корупції (розгляд яких є не менш важливим, ніж політичних), доречно зупинитися ще на одному. Йдеться про чинник, який водночас є правовим, соціальним, політичним і психологічним та стосується **уникнення кримінальної відповідальності ідеологами та організаторами масштабної політичної корупції, яка виявилася в небажаних владних зловживаннях і фальсифікаціях на президентських виборах 2004р. і фактично була спрямована на протиправне захоплення державної влади в корупційний спосіб.** Таке уникнення стало можливим завдяки тому, що попри велику кількість кримінальних справ, порушень за фактами фальсифікацій на цих виборах стосовно безпосередніх виконавців (понад 1 500), слідство так і “не дійшло” до найвищого рівня організації фальсифікації результатів виборів. Це може пояснюватися як складністю доведення їх вини та слабкою підготовленістю правоохоронців, так і досягненням домовленості таких осіб з керівниками нової влади про свою недоторканність (що є найімовірнішим), яка стала можливою не останньою чергою завдяки корупційним зв’язкам між ними.

З наведеного можна зробити три висновки. Перший – після останніх президентських виборів стара система влади не була повною мірою змінена. Другий – цілком реальною залишається ймовірність рецидиву (нехай і не в тих масштабах та модифікованого під нові умови) “виборів 2004р.”. Третій – і головний: це є свідченням того, що в країні панують не закони, а інші правила, в т.ч. правила політичної корупції.

Основні засоби протидії політичній корупції

Ефективна протидія корупції загалом і політичній корупції зокрема можлива за умови системного підходу, поєднання профілактичних, правоохоронних і репресивних заходів. За багатьох складових (належного антикорупційного законодавства, повного та дієвого його застосування, пріоритету запобіжної діяльності тощо) успішна реалізація антикорупційної політики можлива винятково за наявності політичної волі керівництва держави. Саме політична воля визначає зміст, а отже – ефективність інших чинників протидії корупції і, таким чином, ефективність протидії корупції загалом.

Політична воля – це справжні наміри політичного керівництва країни реально протистояти корупції в усіх її проявах і на всіх рівнях державної влади. Вияв політичної волі зводиться до того, що за наявності законних підстав закон має застосовуватися до будь-якої особи, незалежно від займаної нею посади, політичних уподобань, наближеності до політичного керівництва держави та інших суб’єктивних обставин. Головна роль у формуванні та реалізації політичної волі, як правило, належить Главі держави, який зазвичай має найбільші повноваження щодо забезпечення національної безпеки, керівництва та координації діяльності правоохоронних структур.

Вияв політичної волі обумовлюється комплексом чинників об’єктивного та суб’єктивного характеру: особистісними якостями керівництва держави, існуючою політичною системою, характером суспільної психології, рівнем правосвідомості громадян, розвитком демократичних інститутів держави, принципами функціонування судової і правоохоронної систем. І ще одним важливим чинником – ступенем корумпованості найвищого керівництва держави (що, своєю чергою, залежить, зокрема, від способу отримання ним влади, принципів її здійснення, цілей перебування при

владі). Та обставина, що впродовж тривалого часу (щонайменше протягом останнього десятиліття) в країні політичне керівництво не виявляло справжніх намірів реально протидіяти корупції і не реалізовувало їх (а це – факт), принаймні дає підстави для сумніву в юридичній чистоті його діяльності та суспільно орієнтованій меті перебування при владі.

Якщо ж говорити про основні засоби протидії політичній корупції на сучасному етапі розвитку країни, то вони зводяться насамперед до таких.

Перший – демократичні та чесні вибори, які забезпечують усвідомлене вільне волевиявлення та об'єктивне встановлення результатів голосування. Досвід останніх виборчих кампаній свідчить про збереження великих проблем з ключовими складовими таких виборів – усвідомленістю вибору та адекватністю його результатів реальним політичним настроєм суспільства. Відбувається вдосконалення засобів досягнення “потрібного” результату: якщо раніше він досягався переважно примітивно-кримінальним шляхом (примушуванням голосувати “так, як потрібно”, перешкоджанням діяльності кандидатів, підробленням протоколів комісій тощо), то тепер це робиться переважно “цивілізовано” та “вишукано” – із застосуванням інформативних маніпуляцій, агітаційного “зомбування” виборців, широкого використання технічних кандидатів і партій, надання адмінресурсу зовнішньо-легальних форм державної та суспільної діяльності. Як уже зазначалося, ймовірність застосування фальсифікацій на майбутніх виборах залишається досить високою (на це, зокрема, вказують спроби організованої інформаційної блокади (фактично – цензури), які спостерігаються останнім часом, намагання неконституційного привласнення владних повноважень, які можуть бути використані як адмінресурс).

Тільки президентські та парламентські вибори, проведені на демократичних і правових засадах із забезпеченням дійсного волевиявлення громадян і максимального об'єктивного фіксування його результатів, створять системні політичні і правові передумови зниження рівня політичної корупції і зміни характеру її проявів.

Окремо в аспекті проведення виборів як демократичної форми протидії політичній корупції слід відзначити необхідність зміни законодавчого регулювання фінансування політичних партій – як під час виборчого процесу, так і поза ним. Досвід останніх вітчизняних виборчих кампаній однозначно свідчить про те, що: *по-перше*, фінансування партій, що декларується ними, явно не відповідає дійсному; *по-друге*, реально воно здійснюється не з тих джерел або не в тих обсягах, які офіційно оприлюднюються; *по-третє*, незаконне фінансування політичних партій, а з цим – і виборчих кампаній є одним з найпотужніших чинників розвитку політичної корупції в нашій країні.

Другий – реальне (справжнє) відокремлення політики від бізнесу. Всупереч задекларованому наміру такого відокремлення, протягом останніх п'яти років відбулося фактичне злиття (навіть – цементування) політики та бізнесу, яке до того ж набуває відкритих, а нерідко – відверто брутальних форм (майже неприховане фінансування бізнесом виборчих кампаній політичних партій та окремих кандидатів, “купівля” місць у виборчих списках, прийняття органами державної влади та органами місцевого самоврядування явно лобістських рішень на користь певних бізнесових структур, чисто формальний відхід політиків від ведення свого бізнесу тощо). Бізнес (особистий матеріальний інтерес) диктує політику, мотивує політиків, їх поведінку та рішення. Таким чином (у більшості випадків через різноманітні корупційні відносини) забезпечується перебування політиків на службі у приватного бізнесу, а не суспільства.

Третій – утвердження незалежного, компетентного та неупередженого суду. Такий суд – головний засіб і головна гарантія демократичного розвитку суспільства та утвердження правової держави. Водночас він є надзвичайно дієвим та ефективним антикорупційним інструментом, оскільки спроможний у правовий спосіб виправити будь-яке, т.зв. політичне збочення, припинити конкретний прояв політичної корупції і поновити правопорядок у політичній сфері. Натомість, останні події навколо вітчизняної судової системи свідчать про загострення політичної боротьби за суд, що загрожує повною втраченою ним незалежності та об'єктивності. Особливу небезпеку становить те, що до цього процесу причетний Глава держави, який офіційно підтримує законодавчі пропозиції, спрямовані на посилення залежності суду, його політизації, наділення посадових осіб (у т.ч. й самого Президента) та окремих інституцій (зокрема, ВРІО) неконституційними повноваженнями у сфері правосуддя. Це дає підстави для обґрунтованих припущень про намагання протиправно встановити контроль над діяльністю судових органів і в такий спосіб отримати додаткові засоби для застосування адміністративного ресурсу на майбутніх виборах.

Четвертий – запровадження дієвого громадського контролю над діяльністю політичних суб'єктів і забезпечення політичної та правової відповідальності за їх антисуспільні, аморальні і протизаконні дії та рішення. Це, зокрема, передбачає створення передумов для існування незалежних та об'єктивних ЗМІ, а також дієвої правоохоронної системи. Сьогодні ж рівень політичної корупції і корумпованості правоохоронних органів не лише фактично заблокував їх антикорупційну діяльність у політичній сфері, а й дозволяє корумпованим політикам використовувати їх у політичній боротьбі під антикорупційними гаслами.

П'ятий – посилення морально-психологічного імунітету суспільства до корупції та антикорупційної мотивації громадян. Це – ключовий і водночас найскладніший напрям антикорупційної діяльності, який передбачає докорінну зміну світогляду, ціннісних орієнтирів громадян. Заходи з його реалізації мають пронизувати всю антикорупційну діяльність, що однак, своєю чергою, залежить від двох моментів: *по-перше*, політичної волі, про яку йшлося вище; *по-друге*, наявності спеціально розробленої науково обґрунтованої програми антикорупційного соціально-психологічного “оздоровлення” вітчизняного суспільства.

Замість висновку – питання

Політична корупція є головною причиною тієї ситуації, в якій сьогодні перебувають українське суспільство та держава. Рівень суспільно-економічного розвитку, якість життя людей, ступінь їх правової захищеності в сучасному світі головним чином визначаються характером організації суспільного життя. Здійснення цієї організаційної функції покладається на публічну владу. Очевидним є те, що як попередня, так і діюча влада нездатні належним чином організувати суспільне життя в Україні. Така нездатність зумовлена, насамперед, пріоритетом у їх діяльності особистих інтересів, некомпетентністю, надмірною політичною ангажованістю та масштабною корумпованістю.

Вихід один: кардинальні зміни принципів формування та діяльності владних інститутів, демократичні зміни головних носіїв державної влади, тобто – невідкладні якісні зміни вітчизняної влади.

Питання також одне: хто і як це зможе зробити найближчим часом? ■